

За полемиката по въпроси на езиковата култура в Унгария

Лиляна Лесничкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Lilyana Lesnichkova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

*Lilyana Lesnichkova. ON THE DEBATE OVER ISSUES OF LANGUAGE CULTURE
IN HUNGARY*

<https://doi.org/10.60055/phl.2024.45.82-95>

Abstract. The paper presents and comments on different opinions and views on the activity of cultivating the Hungarian standard language, also with regard to the relationship between linguistics and speech culture in the Hungarian linguistic and educational tradition. Disagreements over the place of language culture in linguistic research, the role of linguists in language cultivation, the cult of the exemplary standard language, the evaluation of linguistic innovations, the unity of the literary-linguistic norm across the entire Hungarian linguistic territory, etc. reveal the complexity and intricacy of the issues related to language culture activity and codification practice, as well as the influence of political, ideological and cultural-historical factors. These discussion questions shed light on current problems concerning changes in the speech practice of the contemporary Hungarian language community, the state of the Hungarian national language and literary-linguistic norms, the need to introduce new methods and techniques into the education system, etc. in order to conduct an adequate and effective language policy. The success of the country’s overall language strategy depends on the correct formulation and solution of the outlined problems.

Keywords: contemporary Hungarian language, language culture, language cultivation, speech behaviour, linguistics and language culture

Резюме. В статията се представят и коментират различни мнения и становища относно дейността по култивиране на унгарския книжовен стандарт с оглед и на връзката между езикознанието и културата на речта в унгарската лингвистична и образователна традиция. Разногласията по отношение на мястото на езиковата култура в лингвистичните изследвания, ролята на езиковедите в култивирането на езика, култът към образцовия книжовен стандарт, оценката на езиковите иновации, единността на книжовноезиковата норма в цялото унгарско езиково землище и др. са показателни за сложността и комплексността на проблематиката, свързана с езиковокултурната дейност и кодификаторската практика, както и за влиянието на политически, идеологически и културно-исторически фактори. Дискусионните въпроси хвърлят светлина върху актуални проблеми, засягащи промените в речевата практика на съвременната унгарска езикова общност, състоянието на унгарския национален език и на книжовноезиковите норми, необходимостта от въвеждане на нови методи и техники в образователната система и т.н. с оглед провеждането на адекватна и ефективна езикова политика. От правилното формулиране и решаване на очертаните проблеми зависи доколко успешна ще бъде цялостната езикова стратегия на страната.

Ключови думи: съвременен унгарски език, езикова култура, култивиране на езика, речево поведение, лингвистика и езикова култура

Концептуално изследване/Conceptual Research

Разграничението между езикознание и езикова култура съществува в международната лингвистика още през XVIII–XIX в., като през XX в. този процес се засилва още повече (Ciystal 1998: 13). През 1933 г. основателят на американската дескриптивна школа Леонард Блумфилд заявява, че науката за езика няма нищо общо с въпросите за езиковата правилност. През 1980 г. Дуайт Болинджър определя като „езиков шаманизъм“ опитите на някои езиковеди да се представят за обществени пазители на езика, произнасяйки се по въпроси за правилното и неправилното в него, за прояви в речевото поведение, които загрозяват езика или водят до неговия упадък. Заниманията на тези езиковеди Болинджър сравнява с работата на знахари и баячи (Bolinger 1980: 1–10). И сред българската езиковедска общност разработките в областта на езиковата култура „по някакво негласно споразумение се възприемат като лека кавалерия, в която няма философски и теоретични проблеми“ (Виденев 2016: 77).

Спорът между езиковедите и специалистите по култура на речта (*nyelvnyelvölök*, *култиватори на езика*) е колкото рационален, толкова и концептуален. Той отразява различни възгледи за същността на езикознанието като наука и за ролята на езиковедите в създаването и утвърждаването на езиковите норми и в повишаването на речевата култура на обществото.

Лингвистите, които се разграничават от дейността в полето на езиковата култура, се отнасят с пренебрежение към прескриптивизма. Те изхождат от тезата, че същинските лингвистични изследвания имат дескриптивен характер и представят езика такъв, какъвто е в даден етап от развитието си, а не какъвто би трябвало да бъде. Истинските изследователи на езика наблюдават, описват и анализират езиковите системи и реалната речева практика през призмата на определена теоретична парадигма, проучват и обясняват езикови феномени, но не могат да се разпореждат с езика, да влияят върху естественото му развитие или върху речевото поведение на езиковите носители чрез принудително налагане на стандарти на езиково общуване. Езикът функционира и се развива по свои закони и правила, разполага със собствени механизми за възприемане, адаптиране или отхвърляне на елементи, неприсъщи на неговата система, затова всякакви опити за външна намеса в регулирането на езиковите процеси – колкото и да са добронамерени – са ненаучни, ненужни и дори контрапродуктивни. Мярка за научност в лингвистичните трудове следва да бъде „неутралният подход към езиковите факти, който изключва наличието на всякакъв прескриптивизъм“ (Станчева 2020: 72).

За разлика от описателните езиковедски изследвания научно-приложната дейност по култивиране на езика е прескриптивна по своята същност, обхваща набор от правила, професионални практически съвети и научнообосновани препоръки относно „правилната, приемливата, уместната“ и „неправилната, неприемливата, неуместната“ употреба на езиковите средства – лексикални и граматически – с оглед на комуникативната ситуация.

В унгарската езиковедска и образователна традиция трайно присъства връзката между лингвистиката и езиковата култура, но диференциацията между дескриптивния и прескриптивния подход към езика не е така ясно изразена. И въпреки че още през 30-те години на миналия век лингвистите Золтан Гомбоц и Дюла Лазициуш се обявяват против отъждествяването на езиковата култура с езикознанието, до края на 80-те години преобладава схващането, че езиковата култура е част от науката за езика¹, а специалистите езиковеди са не само изследователи на езиковите системи и на закономерностите в естествените развойни процеси на езика, но и стожери на езиковата култура на общността. Усилията, насочени към култивирането на унгарския книжовен език, дълго време имат характер на научнопопулярна дейност с педагогическа насоченост. Ревностните пазители на езика отделят по-малко внимание на укрепването и обновяването на теоретичните основи на езиковата култура, въпреки че многократно изтъкват необходимостта от това. Резултатите от тяхната дейност обаче пораждаат нееднозначни реакции както в лингвистичните среди, така и сред широката общественост.

¹ В „Наръчник по езикова култура“ езиковата култура е дефинирана като „клон на приложната лингвистика, който въз основа на принципите за езикова правилност се стреми да подпомага здравословното развитие на езика“ (Grétsy, Kovalovszky 1985: 349).

За отъждествяването на лингвистиката с езиковата култура допринася и обстоятелството, че след 1945 г., когато се издига повелята за „поемане на обществени задачи“ във всички сфери, борбата на езиковедите за висока езикова култура е обявена за общественополезна дейност (вж. Sándor 2001). По времето на социализма езиковата култура става един от най-важните дялове на унгарското езикознание. Това обяснява непознатия дотогава ръст на публикации и сборници по проблеми на речевата практика. Статии по езикови въпроси се появяват не само на страниците на сп. *Magyar Nyelvőr* („Пазител на унгарския език“), а и на *Magyar Nyelv* („Унгарски език“) и *Nyelvtudományi Közlemények* („Езиковедски известия“), които преди това поместват само дескриптивни лингвистични изследвания. Специални езикови рубрики се поддържат във всички големи всекидневници. Започва редовното излъчване на радио- и телевизионни предавания за книжовноезиковия правоговор. В описателните граматики се отделя специално място за езикови бележки и коментари, свързани с културата на речта и езиковото поведение на носителите на унгарския език. Дотогава връзката между лингвистиката и езиковата култура не е толкова тясна, макар че винаги е имало учени, които наред с чисто теоретичните разработки пишат и по въпроси на езиковата нормативност, без да смятат това за своя първостепенна задача. Но дори когато трудовете на унгарските лингвисти не са пряко ориентирани към проблеми в речевата практика, в тях прозира частица от отношението на езиковите ревнители към обекта на изследване. Любовта към унгарския език и грижата за съхраняването на неговата самобитност са продиктувани от любовта към нацията, която по думите на академик Лоранд Бенкьо не позволява на изследователите „равнодушно да описват и анализират майчиния си език“ (Benkő 1999: 199). Те смятат за свой професионален и граждански дълг да популяризират резултатите от изследванията си, да формират обществена нетърпимост към отделни речеви прояви и отклонения от книжовноезиковата нормативност и така да влияят при избора на образци за речево поведение.

Връщането назад във времето показва, че унгарската езикова култура като теоретико-приложно лингвистично направление е много по-тясно свързана с политически идеологии, отколкото с науката за езика. В унисон с духа на времето и властващите обществени възгледи се променят и актуалните задачи в областта на езиковата култура – критериите за правилност, отстъпленията от книжовноезиковите норми, квалифицирани като „езикови грешки“ дори когато се срещат масово и др. Прави впечатление, че „откриването на грешки“ и предлагането на решения за тяхното преодоляване обикновено не почива на емпирични изследвания, на научно издържани постановки и на знания за езика, а по-скоро на митове за него. Голяма част от митовете са плод на разбирането, че книжовният език е еталон, който трябва да бъде следван от всички езикови носители. Подобно гледище обаче поставя книжовния език в редицата на изпразнените от съдържание митологеми. Субективните оцен-

ки за това кой езиков вариант е „по-правилен“, „по-хубав“, „по-изразителен“ пряко влияят върху общественото мнение чрез формирането на вкусове относно езиковите формации. Промените в езика се определят като „развитие“ или „упадък“ в зависимост от това дали се приближават, или отдалечават от еталонната форма. Именно блюстителите на езика стават проводници на идеята, че заемането на „чужди елементи“ в процеса на езикови контакти е сериозен удар срещу „специфично унгарското начало“, без обаче да обясняват кое прави дадено езиково явление специфично унгарско. Продукт на тези забегки са някои запазени до днес митове в разработките по езикова култура, напр. препоръката да се избягва предикативната употреба на деепричастни конструкции като *a ház el lesz adva* – *къщата ще бъде продадена*, *a levél meg van írva* – *писмото е написано*, неоснователно смятани за германизъм (вж. Lanstyák 2023).

За култа към образцовия книжовен стандарт и произтичащата от него стигматизация на некодифицираните езикови елементи допринася и образователната система. Годици наред методите на обучение по унгарски език са насочени главно към преодоляване на диалектните особености в речта на учениците и създаване на речеви навици, съответстващи на книжовноезиковата норма (вж. Kiss 1999; Parapatics 2011; Jánk 2019; Molnár 2020; Juhász 2022; Kontra 2023). Така училището, призвано да създава трайни навици за речево поведение според кодифицираните норми на унгарския език, променя отношението на децата от селата към местния говор, към думи и форми с маркиран регионален характер, заради чиято употреба те често стават мишена на подигравки и иронични подмятания.

За днешните езикови носители символ на националната идентичност и еманация на унгарското национално единство може да бъде само „най-престижната“ езикова формация – книжовната (Balázs 2023: 10). Но това невинаги е било така. Когато през 1825 г. се създава Дружеството на унгарските учени, предшественик на Унгарската академия на науките, неговият първи председател Йозеф Телеки нарича „необяснима глупост“ идеята за „съвършен езиков идеал“ (по Fehér 2011: 68). Това схващане се свързва с онаследения от XIX в. романтичен възглед, че в езика се оглежда „душевността“ на неговите носители, затова трябва да се цени и съхранява специфичното, изконното в него. Неслучайно застъпниците на романтичното начало се обявяват например против заличаването на т.нар. иково глаголно спрежение – то е без семантична функция, но отразява една характерна особеност на унгарския език.

Постепенно по различни начини се пропагандира превъзходството на книжовноезиковия стандарт над останалите езикови формации. Само пет години по-късно, през 1930 г., със специална наредба, издадена от тогавашния директор на Будапещенския инспекторат по образованието Йеньо Пинтер, обучението по езикова култура става част от учебната програма в училище, като изрично се посочва, че „морално задължение“ на всеки учител по ун-

гарски език е „да поправя правоговорните и правописните грешки на своите ученици“. Наредбата и издадената по-късно (през 1938 г.) „Книга за защита на унгарския език“, в която се съдържат „прости, лесно запомнящи се препоръки и забрани и още по-прости обяснения“ за употребата на някои езикови средства, стоят в основата на мита за правилност на езика (Sándor 2003: 403).

С течение на времето в колективното съзнание до такава степен се насажда разбирането за книжовния език като еталон за правилност, че присъствието в речта на езикови маркери, които се отклоняват от кодифицираните норми, от книжовната фонетика, граматика и лексика, се квалифицират като проява на ниска езикова култура. Стремежът към следване на образцовия език е дълбоко вкоренен и се предава от поколение на поколение. И до днес владеенето на езиковия стандарт се използва като средство за социална селекция, като мерило за интелигентност. Резултати от проучване на нагласите и предразсъдъците към отделните езикови формации показват, че 46,5% от будапещенци съдят за интелигентността на непознат събеседник по начина му на изразяване (вж. Kontra, Borbély 2021: 15). Аналогични са изводите от националното представително проучване на езиковите нагласи на българските граждани. Данните сочат, че според $\frac{3}{4}$ от анкетирания българският книжовен език днес „служи като средство за разграничаване на грамотните от неграмотните хора“ (Станчева 2021: 55).

В края на 80-те години на миналото столетие езиковият плурализъм получава голяма гражданственост в Унгария. Започва непознат до този момент процес на взаимно проникване, смесване и уеднаквяване на различните езикови разновидности. Престижното говорене вече не се обвързва с една-единствена езикова формация, с един-единствен езиков образец. Още повече че такъв образец не съществува реално, а само като идеал, изкуствено създаден чрез съзнателна селекция и кодификация. При преценката на езиковите разновидности се сравняват не просто езикови форми, а техните семантични възможности. Оценките „правилно–грешно“, „допустимо–недопустимо“ се заменят с „желателно, препоръчително“, т.е. кодификацията дава възможност за избор, допуска конкуренция между езиковите варианти. Пренебрегването или изключването от изказа на регионални особености, на местни варианти и на езикови форми, произтичащи от ситуациите на билингвизъм, от съприкосновението с други култури, се възприема като „самоосакатяване“ (Tolcsvai Nagy 2004: 98).

Основната разделителна линия сред езиковедската гилдия се свежда до това трябва ли да се одобрява всяка новост в езика, или водещо следва да бъде чувството за умереност и здравословен консерватизъм; какъв е допустимият обхват на отклоненията от книжовноезиковата норма и пр. Коментарите варират от остра критика до констативно описание, без какъвто и да било оценъчен елемент. Поляризацията в гледницата се изразява на практика в два ясно обособени лагера. Единият защитава статуквото, като се обосновава с примери от тради-

цията, и приема с резерви езиковите иновации. Другият лагер е застъпник на езиковата модернизация, позовава се на актуалната речева практика и настоява за ревизия на действащите правоговорни и правописни правила.

По-либерално настроените лингвисти се обявяват срещу утвърдената в общественото съзнание и в учебните програми максима за езикова коректност за сметка на популяризирането на знания за адекватна употреба на унгарския език в различни комуникативни сфери и ситуации. Водени от разбирането, че езикът е динамична система, подвластна на влиянието на социалната действителност, тези езиковеди смятат за своя основна задача да наблюдават, регистрират и изучават явленията, процесите и актуалните тенденции в езика и в речта, но не и да критикуват и осъждат, да забраняват или насърчават употребата на определени езикови форми. По-рядко си позволяват да дават оценка на речеви прояви и да отправят препоръки. Препоръките им обикновено са свързани с необходимостта от промени на някои норми поради несъответствие между узус и кодификация, което засилва напрежението между говоримия и писмения език и сигнализира, че институциите невинаги реагират адекватно на динамиката в речевата практика (вж. Balázs 2016: 16).

Промените в езика са естествено отражение на обществено-политическите реалности, затова оценките на езиковеда, когато прави такива, следва да бъдат съобразени с езиковата практика, с общественото мнение, с избора и предпочитанията на езиковите носители. Не е важно дали езиковедите преценяват дадена езикова форма като правилна или неправилна. Речевото поведение на социума не се определя от тях, а от нормите, действащи в езиковата общност. Тези норми са различни за различните ситуации и сфери на общуване в зависимост от това кой, на кого, къде, за какво и в чие присъствие говори. От култивиране всъщност се нуждае не езикът, а съзнанието на езиковите носители, знанията им за употребата на езика, за да могат да общуват ефективно, боравейки умело с широката палитра от езикови изразни средства. От езиковедите се очаква да описват и архаизираните, и новите форми, и обществено приетите, и заклеяваните; да изследват доколко новите явления се вписват в структурата на езика, в действащите правила и принципи, но и да проучват нагласите на съвременния човек към нормите на речевото поведение.

Прекаленото идеализиране на книжовния стандарт за сметка на останалите езикови формации е механизъм за езикова дискриминация и стигматизация, затова част от лингвистичното съсловие пледира за по-либерално прилагане на правоговорната и граматичната норма (вж. Kontra 2010; Molnár 2020: 111, 114). Децата, които постъпват в училище, познавайки само усвоения у дома диалект, трябва да бъдат насърчавани да съхранят богатството и красотата на родния си говор. Обратното създава у тях комплекс за непълноценност, подхранва усещането им, че говорят „развален“ унгарски, което от своя страна ги подтиква съзнателно да се откажат от майчината реч, а в по-широк план – подкопава националното им самосъзнание (вж. Sándor 2001). Форми като *eszek* вм. *eszem*,

lássuk вм. *látjuk*, *mondanák* вм. *mondanék*, *szemeim* вм. *szemet*, *sok egészséget* вм. *jó egészséget* и др. следва да се квалифицират не като „неправилни“, „нарушаващи книжовноезиковата норма“, а като „вътрешноезикови варианти“, създадени чрез противопоставяне по различни признаци – архаичност, изисканост, разговорност, регионалност и т.н. (É. Kiss 2004: 72). В такива случаи е по-коректно да се говори за комуникативно релевантни и нерелевантни форми, конструкции, изречения, а не за „хубави“ и „лоши“, за „правилни“ и „грешни“. Употребата на едни и същи форми в дадена речева ситуация може да е уместна, допустима, целесъобразна, а в други случаи да е нежелателна, защото параметрите на речевия акт предполагат следването на точно определен комуникативен код. Разликата между различните езикови варианти не е в това, че единият изпълнява функцията си по-добре от другия, а в преценката на общественото мнение за тях. Например употребата на императивна вместо на индикативна форма при някои глаголи, завършващи на **-t** (напр. *lássuk* вм. *látjuk*, *elfogyasszuk* вм. *elfogyaszt*) е силно стигматизирана като проява на ниска езикова грамотност и недостатъчно познаване на книжовноезиковите норми на съвременния унгарски език (вж. Lanstyák 2022). В същото време в някои диалектни региони (напр. в Трансилвания) това е обичайната речева практика и ако някой от местните я „наруши“, използвайки нормативната форма, това се приема като „позъорство и надменност“ (Sándor 1995: 122).

Ако преди демократичните промени дейността в полето на езиковата култура е смятана за обществено дело, то след смяната на общественно-политическата система се отделя все по-малко внимание на „социално-историческата роля на родния език, на популяризирането на знания за възможностите за култивиране на националното съзнание“ (Benkő 1999: 23). Една от причините за това е отслабването на идеята за национална идентичност и свързаната с нея представа за езика като ценност, за която трябва да се полагат грижи, за да пребъде. Възглед, подложен на удари от две посоки – индивидуализмът и глобализацията, които обезсилват подтика към „защита“ на книжовния език, „борбата“ за неговото качество и усилията за съхраняването и развитието му. Книжовният език все повече се възприема като прагматично средство за социално взаимодействие между хората, а не толкова като символ на нацията и нейното минало.

В началото на 90-те години на ХХ в. най-голямата промяна в дейността по езикова култура е свързана с категорично заявеното дистанциране на представителите на академичната и университетската лингвистика от занимания и изяви, свързани с езиковата правилност и защитата на езика. Така унгарската езикова култура започва да губи съществена част от своята научнотеоретична база, прилагана при описанието на методите, принципите и критериите на образователната, езиковоконсултантската, координаторската и популяризаторската работа.

Критиците на прескриптивния подход (например Ласло Калман, Миклош Контра, Ищван Ланщяк, Клара Шандор и др.) подлагат на съмнение правото на съществуване на езиковедско направление, което да се занимава с въпросите на езиковата култура, и обявяват тази дейност за псевдонаука и шарлатанство (Kálmán 2009). Смятат я не само за безполезна, защото е със съмнителна научна стойност, но и за вредна за обществото, защото е дискриминационна – погазва свободата на избор при употребата на езика. Според М. Контра съветите и квалификациите на езиковите ревнители за „неправилни“, „недопустими“, „нелогични“ езикови единици напомнят на поведението на лекари, които предлагат лечение, без да са поставили диагноза. А езикова култура, която пропагандира езиков идеал и налага спазването на норми, несъобразени с начина, по който говорят унгарците, е равностойна на „автогол“, на „терапия без диагноза“ (Kontra 1998: 50).

През 1992 г. в Будапеща се провежда конференция по актуални въпроси на езиковата практика. Предмет на разпалени дискусии стават проблемите около употребата на унгарския език в историческите граници на страната. В тази научна проява участват и езиковеди от съседните страни с изконно унгарско население. С цялата си острота се поставя въпросът дали е необходимо на всяка цена езикът на коренното унгарско население извън днешните граници на страната да се съотнася с езиковия стандарт в метрополията Унгария, или „може да се ослабя по-категорично на езиковите традиции на своя регион, както и на специфичните си характеристики, формирани вследствие на билингвизма“ (Tolcsvai Nagy 2004: 90). Няма единомислие сред лингвистичното съсловие и относно възприемането и оценката на контактните варианти на унгарския език. Разнобой съществува около наименованието им (срещат се термините *államnyelvi változatok* – държавноезикови варианти, *kétnyelvű változatok* – двуезични варианти, *kontaktusváltozatok* – контактни варианти, *kisebbségi nyelvváltozatok* – малцинствени варианти, *határon túli nyelvváltozatok* – задгранични варианти на унгарския език), степента на дивергентното им развитие (доколко то представлява заплаха за единството на унгарския език) и най-вече около свързаната с тях дейност по езикова култура и езиково планиране. От едната страна на разделителната линия са езиковедите (главно представители на унгарските общности в съседните страни), които, като носители и изследователи на тези варианти, се обявяват срещу единната книжовноезикова норма в цялата унгарска езикова територия. От другата страна застават застъпниците на граденото векове наред езиково единство. Те категорично отхвърлят необходимостта от паралелна кодификация на регионалните варианти, като се обосновават с аргумента, че обособяването на автономни държавни разновидности на унгарския език заплашва интегритета на нацията.

Емпиричните изследвания върху говорната практика на унгарските общности в Карпатския басейн засега не оправдават тревогата, че след няколко десетилетия вариантите на унгарския език в съседните на Унгария държави

може дотолкова да се отдалечат един от друг, че да станат взаимно неразбираеми. Влиянието на официалния език се проявява най-вече на лексикално равнище и в много по-малка степен на другите нива на езиковата система, където част от промените са свързани с общи тенденции в унгарския книжовноезиков стандарт. Пресилено е да се мисли, че базираната на местните традиции и специфичните условия относителна автономност на унгарския език в отделните региони и страни ще доведе до трагично разпадане на езиковото единство, напротив, това е по-скоро път към оцеляването на тези самостоятелни, но и взаимно свързани общности, към възвръщането на тяхното национално самосъзнание и самочувствие. Прокрадат се и мнения, че многообразието от регионални варианти на унгарския език не е заплаха за неговото единство, а доказателство за жизнеспособността му (вж. Szilágyi 2008: 106).

Оживената дискусия около различните „държавни варианти“ на унгарския език, в основата на която е въпросът за ролята и същността на дейността по езикова култура, е първият херменевтичен спор в унгарската лингвистична наука. Въпреки разнобоя в мненията всички участници в дебатите – и „езиковедите спасители“, и „езиковите предатели“ – са единодушни, че единството на унгарския език трябва да се запази, а самият унгарски език се нуждае от модернизация както в страната майка, така и извън границите ѝ. Различни са представите за образцовия езиков стандарт, но никой не оспорва необходимостта от него като най-престижна езикова формация и предпочитано средство за общуване в езиковата общност. Подчертава се обаче, че кодификацията на книжовния стандарт следва да отразява и регионалните езикови норми, а не да заклеява специфичните им прояви като „неправилни“, „грешни“, „неприемливи“, „некоректни“ и т.н. „Култивирането на езика не трябва да бъде дисциплиниране, саркастично коригиране и изключване, а обучение“ (Nádasdy 2002). Това налага концептуално преосмисляне и преценка на цялата образователна стратегия за езикови знания с цел повишаване на нивото на комуникационната култура и създаване на обществена непримиримост и нетолерантост към речевото поведение на отделни социални групи.

Полемиката по въпросите на езиковата култура се подхранва и от обществената тревога за състоянието на съвременния унгарски език и развойните процеси в него под натиска на информационните технологии (Balázs 2023: 7). Тревогата донякъде е породена и от народопсихологията – от склонността на унгарците да се оплакват и самосъжالياват. В почти всички области на духовния и обществено-политическия живот преобладават отрицателните нагласи към случващото се. През 90-те години на миналото столетие дори е създадена специална дума за тази характерологична особеност – *hungaropesszimizmus* – унгарски песимизъм, макар че явлението съществува в унгарското обществено съзнание и в културната история на страната повече от петстотин години (вж. Balázs 2005). Неслучайно масовото мнение относно промените и тенденциите

в съвременния унгарски език е много по-черногледо и критично, отколкото експертните оценки и прогнози за езиковата ситуация в страната.

Дискусионната проблематика за мястото на езиковата култура в полето на лингвистиката и за ролята на езиковедите в култивирането на книжовния език надхвърля границите на обикновен филологически спор. Сблъскват се мирогледни различия, политико-идеологически настроения и нагласи. Съвременните предизвикателства, като глобализацията и мултикултурния контекст, добавят нови измерения към тази дискуссия. Въпреки сложността на полемиката обаче е важно да се насърчава откритият диалог. Като органична част от езиковата политика и като свързващо звено между науката за езика и речевата практика на езиковите носители дейността по езикова култура в своята комплексност и многоизмерност позволява да се прогнозира и управляват голяма част от процесите, протичащи днес в унгарския език, да се осветляват актуални проблеми, отнасящи се до промени в речевото поведение на съвременната унгарска езикова общност, до състоянието на националния език и на кодифицираните норми, до потребността от въвеждането на нови методи и похвати в езиковото обучение и т.н. с оглед провеждането на адекватна и ефективна езикова политика.

Разгледаните въпроси представляват интерес и в по-широка общолингвистична перспектива. Диалогът между теорията и практиката сближава научните и прескриптивните аспекти и осигурява по-висока продуктивност в работата по подобряване и разширяване на общата езикова култура. Не е ясно дали саморегулиращите се механизми на обществения живот, ако не бъдат съзнателно контролирани, ще успеят да спрат неблагоприятните тенденции в речевата практика. Отрицателните явления обаче могат да бъдат забавени или предотвратени с приемането на адекватна стратегия за езикова политика, която да не почива на крайното мнение, че всички опити за култивиране на езика и за намеса в естествения му развой трябва да бъдат отхвърляни. Необходими са системни, добре обмислени, целенасочени стратегически действия и дългосрочни усилия за създаване на подходяща концептуално-методологическа рамка за развитие на науката и образованието, които да бъдат в синхрон с динамиката в съвременната езикова и обществена ситуация, с променящите се социокултурни изисквания, с предизвикателствата на днешното време.

Библиография

- Виденев, М. (2016), Из моя езиковедски бележник, Захарий Стоянов, София. (Videnov, M. (2016), *Iz moya ezikovedski belezhnik*, Zaharij Stoyanov, Sofia.)
- Станчева, Р. (2020), За нормативната граматика. – В: *Български език*, № 3, 71–83. (Stancheva, R. (2020), *Za normativnata gramatika*. *Balgarski ezik*, № 3, 71–83.)
- Станчева, Р. (2021), Кодификацията в контекста на езиковите нагласи, Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, София. (Stancheva, R. (2021), *Kodifikaciyata v konteksta na ezikovite naglasi*, Izdatelstvo na BAN „Prof. M. Drinov“, Sofia.)

- Balázs, G. (2005), Hungaropesszimizmus, *Napút*, No. 8, 99–104; available at: https://epa.oszk.hu/03900/03995/00008/pdf/EPA03995_naput_2005_08_099-104.pdf (7.02.2024).
- Balázs, G. (2016), *Jelentés a magyar nyelvről (2010–2015)*, Budapest: IKU – Inter Kft.
- Balázs, G. (2023), Kiáltvány a magyar nyelvstratégiáért. *Kommentár*, No. 3, 3–12.
- Benkő, L. (1999), *Nemzet és anyanyelve*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Bolinger, D. (1980), *Language: The Loaded Weapon*, Longman, London.
- Crystal, D. (1998), *A nyelv enciklopédiája*, Osiris, Budapest.
- Csernicskó, I. (1998), *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*, Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- É. Kiss, K. (2004), *Anyanyelvünk állapotáról*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Fancsaly, É. et al. (2016), Fancsaly, É., Gúti, E., Kontra, M., Molnár Ljubić, M., Oszkó, B., Siklósi, B., Žagar Szentesi, O. *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest–Eszék: Gondolat Kiadó – Media Hungarica.
- Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
- Fehér, K. (2011), Anyanyelv és közösség, *Magyar Nyelvőr*, No. 1, 65–77.
- Göncz, L. (1999), *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Grétsy, L., Kovalovszky, M. (1985), *Nyelvművelő kézikönyv II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Jánk, I. (2019), *Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyartanári értékelésben*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem.
- Juhász, M. (2022), A lingvicizmus megjelenése az iskolai fogalmazásértékelésben. *Anyanyelv-pedagógia* No. 1, available at: <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=953> (27.01.2024).
- Kálmán, L. (2009), *A nyelvművelés áltudomány*. <<http://www.nyest.hu/hirek/a-tudomany-nagyon-demokratikus-dolog>> (4.01.2024).
- Kiss, J. (1999), Az anyanyelvoktatás, a nyelvjárások és a nyelvjárási háttérű iskolások. *Magyar Nyelvőr*, No. 4, 373–381.
- Kontra, M. (1998), Bomlott gondolkodású magyarok? Magyar nyelvművelés = diagnózis nélküli terápia. – In: Kontra, M., Saly, N. (eds.), *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris, 49–51.
- Kontra, M. (2010), A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. – In: Kontra, M. *Hasznos nyelvészet*. Somorja:Fórum Kisebbségkutató Intézet, 65–89.
- Kontra, M. (2023), Jövőt formáló nyelvi nevelés, *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, No. 1, 9–25.
- Kontra, Borbély (2021), Kontra, M., Borbély, A. (eds), *Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Lanstyák, I. (2000), *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák, I. (2022), *Nyelvi váltakozások az igék körében. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések*. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület.
- Lanstyák, I. (2023), *A személytelenség kifejezésének eszközei. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések*. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület.
- Molnár, M. (2020), “Vigyázz, hogy ezeket a kifejezéseket helyesen használd!” Az előíró szemlélet hatásai 21.századi iskolai anyanyelvi nevelésünkben. – In: Hoss, A., Viszket,

- A. (eds.), *Találkozások az anyanyelvi nevelésben 4. Hasonlóságok és különbözőségek a nyelvben és az anyanyelvi nevelésben*. Pécs: PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék–Lingua Franca Csoport, 109–122.
- Nádasdy, Á. (2002), Mi a baj a nyelvműveléssel?, *Népszabadság*, 2002.05.19, available at: http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/mi_a_baj.html (13.01.2024).
- Parapatics, A. (2011), Pozitívan a nyelvjárásokról – az iskolában is, *Anyanyelv-pedagógia*, № 4, available at: <http://www.anyp.hu/cikkek.php?id=347> (21.01.2024).
- Péntek, J., Benő, A. (2020), *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*, Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó.
- Posgay, I. (2007), Nyelvhasználati kérdések metanyelvi megközelítésben. – In: Heltai, P. (szerk.), *Nyelvi modernizáció*. Pécs – Gödöllő: MANYE – SZIE GTK, 260–264.
- Sándor, K. (1995), Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: kisebbségi kétnyelvűség. *Regio*, No. 4, 121–146.
- Sándor, K. (2001), *Nyelvművelés és ideológia*, II rész, available at: <http://web.unideb.hu/~tkis/ideolog2.htm> (28.01.2024).
- Sándor, K. (2003), Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. – In: Kiefer, F. (szerk.), *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 381–409.
- Szépfalusi, I. et al. (2012), Szépfalusi, I., Vörös, O., Beregszászi, A., Kontra, M.. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest–Alsóőr–Lendva: Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Szilágyi N., S. (2008), A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban, in Fedinec, Cs. (ed.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 105–117.
- Tolcsvai Nagy, G. (2004), *Nyelv, érték, közösség*, Gondolat, Budapest.

Доц. д-р Лиляна Лесничкова

l.lesnichkova@uni-sofia.bg

Author ID (SCOPUS): 57201726788

Researcher ID (Web of Science): AAL-5156-2021

ORCID ID: 0000-0001-6766-773X

Факултет по класически и нови филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504
България

Assoc. Prof. Lilyana Lesnichkova, PhD

l.lesnichkova@uni-sofia.bg

Author ID (SCOPUS): 57201726788

Researcher ID (Web of Science): AAL-5156-2021

ORCID ID: 0000-0001-6766-773X

Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504
Bulgaria